

Tatjana Bošković*

Nataša Andrić**

Danilo Tomić***

HUMANI I FINANSIJSKI RESURSI – ČINIOCI RAZVOJA RURALNOG TURIZMA U AP VOJVODINI

***Sažetak:** U ovom radu autori istražuju ljudske i finansijske resurse kao činioce razvoja ruralnog turizma u AP Vojvodini. Oni, diverzifikacijom aktivnosti i generisanjem dodatnih prihoda seoskim domaćinstvima, ublažavaju negativne ekonomske, socijalne i demografske tendencije u ovim područjima.*

Negativni demografski pokazatelji u ruralnim područjima Vojvodine se nepovoljno odražavaju na raspoloživost i kvalitet humanih resursa, a preko njih i na mogućnosti razvoja turizma na ovom prostoru. Osim toga, uočava se i problem nedostatka motivacije stanovništva za bavljenje ovim vidom turizma. Razloge nedovoljne zainteresovanosti stanovništva treba tražiti, pre svega, u neadekvatnoj edukaciji i nedovoljnim finansijskim sredstvima.

***Ključne reči:** ruralni turizam, humani i finansijski resursi, demografske promene, edukacija, motivacija, AP Vojvodina.*

HUMAN AND FINANCIAL RESOURCES – FACTORS OF DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM IN AP VOJVODINA

***Abstract:** The authors evaluate human and financial resources as factors of rural development in Vojvodina. By diversification of activities and by generating additional income for rural households, these resources reduce negative economic, social, and demographic trends in rural areas. Negative demographic indicators in rural areas of Vojvodina adversely affect the availability and quality of human resources, as well as possibilities of developing tourism in these areas. In addition, there is a problem of the lack of motivation to deal with this type of tourism. The reason for the lack of interest should be sought, above all, in inadequate education and insufficient financial resources.*

***Key words:** rural tourism, human and financial resources, demographic change, education, motivation, Vojvodina.*

* Mr Tatjana Bošković, predavač, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad, e-mail: tatjanab@uns.ac.rs

** M.Sc. Nataša Andrić, asistent, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi, Sad, e-mail: natkicans@hotmail.com

*** Dr Danilo Tomić, profesor, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad, e-mail: dtomic45@gmail.com

UVOD

Prirodna atraktivnost ruralnih oblasti Vojvodine jeste neophodan i nužan uslov za razvoj turizma, ali on sam nije dovoljan. U procesu razvoja turizma je neophodno aktivirati sve raspoložive resurse, a posebno ljudske i finansijske.

Predmet istraživanja rada su humani i finansijski resursi u funkciji razvoja ruralnog turizma u Vojvodini. **Cilj rada** jeste predlaganje mera za efikasnije korišćenje postojećih resursa u ovoj oblasti. U radu se koristi metod analize raspoloživih humanih i finansijskih resursa, kao i komparacija podataka u različitim vremenskim periodima. Kao izvori podataka se koriste publikacije Republičkog zavoda za statistiku Srbije i Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

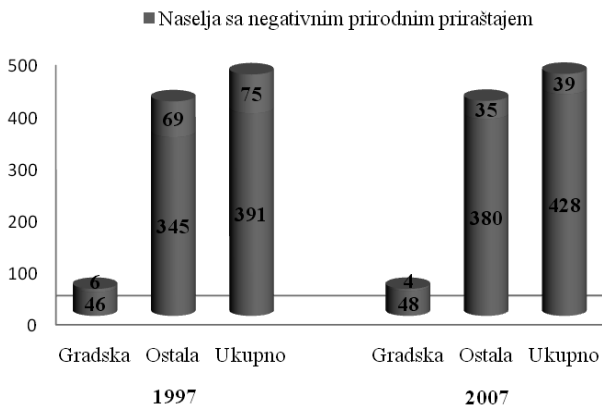
DEMOGRAFSKE PROMENE I HUMANI POTENCIJALI U VOJVODINI

Procesi senilizacije, migracije stanovništva iz sela u grad i depopulacije utiču na odumiranje sela, što stvara nepovoljnu demografsku, socijalnu i ekonomsku sliku ruralnih područja, regiona i celokupne države.

Prema popisu iz 2002. godine, u Vojvodini živi ukupno 2.031.992 stanovnika u 45 opština i 467 naselja, od čega su 52 gradska, a 415 ostala (ruralna) naselja. Iako podaci Republičkog zavoda za statistiku Srbije ukazuju na trend blagog rasta broja stanovnika na području Vojvodine u periodu od 1921. do 2002. godine¹, ruralna područja beleže negativne demografske pokazatelje. To ilustruju i podaci o rastu broja ruralnih (ostalih) naselja sa negativnim prirodnim priraštajem² (slika 1).

¹ Izuzev perioda od 1981. do 1991. godine kada je došlo do smanjenja broja stanovnika što je pokazao i popis sproveden 1991. godine. Međutim, poslednji popis sproveden 2002. godine ukazuje na ponovni rast koji se objašnjava velikim prilivom izbeglog stanovništva na područje Vojvodine. Izvor: Statistički godišnjak Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije.

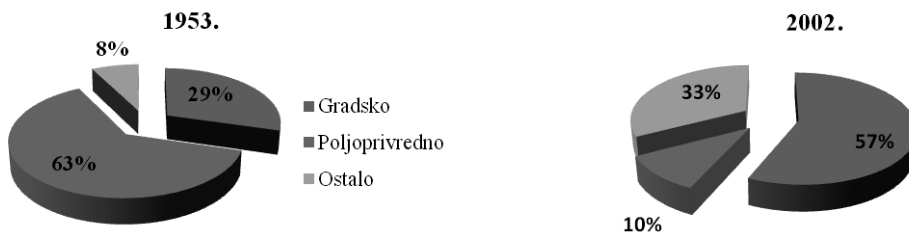
² Razlika između broja živorođenih i broja umrlih.

Slika 1. Ukupan broj naselja i broj naselja sa negativnim prirodnom priraštajem u Vojvodini (1997. i 2007. god)

Izvor: Statistički godišnjak Srbije 2009, Republički zavod za statistiku, obrada autora

Statistički podaci ukazuju da je u drugoj polovini dvadesetog veka, kao posledica industrijalizacije i urbanizacije, u Vojvodini došlo do značajnih izmena u strukturi stanovništva i to upravo putem unutrašnjih migracionih tokova iz sela u grad. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Srbije, učešće gradskog stanovništva u Vojvodini 1953. godine je iznosilo 29,5%, da bi u 2002. godini dostiglo 56,7% (slika 2). Nasuprot tome, u istom periodu, učešće poljoprivrednog stanovništva se drastično smanjilo. Učešće poljoprivrednog stanovništva u Vojvodini 1953. godine je iznosilo 62,9%, da bi u 2002. godini iznosilo svega 10,6%. Ukratko, „u gradovima ljudi nemaju šta da rade i gde da stanuju, a u selima nema ko da radi i da se nastani“.³ Ta kretanja se negativno odražavaju na ruralni razvoj ovog područja, a time i na ruralni turizam, zbog toga što je poljoprivredno stanovništvo najznačajniji činilac ove delatnosti.

Slika 2. Učešće gradskog i poljoprivrednog u ukupnom broju stanovnika Vojvodine (1953. i 2002. god.)

Izvor: Statistički godišnjak Srbije 2009, Republički zavod za statistiku, obrada autora.

³ Tomić (2008: 65)

Uvid u stanje humanih potencijala u Vojvodini nije moguće steći bez analize strukture stanovništva i to starosne, polne i obrazovne.

Tabela 1. Starosna i polna struktura stanovništva u Vojvodini, 2002.

Starost u godinama života	Broj stanovnika	% učešće	Muško	% učešće u ukupnom muškom stanovništvu	Žensko	% učešće u ukupnom ženskom stanovništvu
Ispod 15	322214	15,86	165337	16,79	156877	14,98
Od 15 do 64	1386031	68,21	689589	70,01	696442	66,51
65 i više	315185	15,51	125964	12,79	189221	18,07
Nepoznato	8562	0,42	4052	0,41	4510	0,43
Ukupno:	2031992	100	984942	100	1047050	100

Izvor: Statistički godišnjak Srbije 2009, Republički zavod za statistiku

Zabrinjava činjenica da je u ruralnim područjima Vojvodine visoko učešće stanovništva starijeg od 65 godina (tabela 1). Novija istraživanja ukazuju da je najnepovoljnija situacija u opštinama Nova Crnja, Alibunar, Sečanj, Žitište i Plandište.⁴ Ovi podaci ukazuju da ni Vojvodina, kao i Srbija,⁵ nije izuzeta iz procesa starenja stanovništva koji je već odavno zahvatio Evropu, posebno nove zemlje članice EU (10+2)⁶. Ovakve negativne promene u starosnoj strukturi stanovništva ne doprinose razvoju ruralnog turizma, jer je upravo u nekoj mlađoj i srednjoj populaciji budućnost razvoja ove delatnosti.

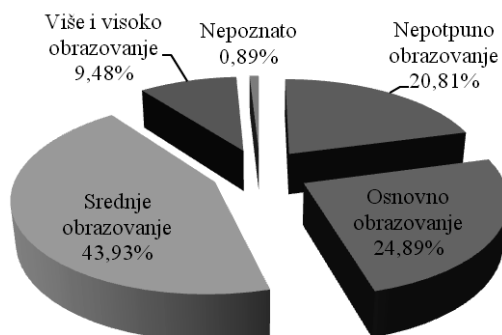
Ne manje značajna od starosne, jeste i analiza polne strukture stanovništva, posebno ako se ima u vidu da ruralni turizam predstavlja delatnost u okviru koje žene imaju veoma važnu ulogu. Prema tome, značajnije učešće ženskog stanovništva, i to u starosnoj grupi od 15 do 64 godine, predstavlja dobru osnovu za razvoj ruralnog turizma. Učešće ove starosne grupe ženskog stanovništva u ukupnom ženskom stanovništvu je, prema podacima za 2002. godinu, iznosilo 66,51%, a u ukupnom stanovništvu Vojvodine učestvuje sa 34,27% (podaci iz tabele 1).

⁴ Njegovan, Pejanović (2009: 140)

⁵ To potvrđuju i podaci o prosečnoj starosti stanovništva i indeks starenja stanovništva Srbije (odnos starog (60 i više godina) i mladog (0–19 godina) stanovništva). 1953. godine je prosečna starost iznosila 29,4 godine, a indeks starenja 24,1%, dok je u 2007. godini zabeležena prosečna starost stanovništva od 40,9 godina, a indeks starenja je iznosio 103,2%.

⁶ Csaki, Jambor (2010: 37)

Pored prethodnih, analizira se i obrazovna struktura stanovništva koja predstavlja bitan indikator kvaliteta humanih resursa (slika 3).

Slika 3. Obrazovna struktura stanovništva starijeg od 15 godina u Vojvodini (2002. god.)

Izvor: Statistički godišnjak Srbije 2009, Republički zavod za statistiku, obrada autora.

Na osnovu prethodne slike, može se uočiti da je u obrazovnoj strukturi visoko učešće stanovništva sa nepotpunim obrazovanjem, što je još jedan ograničavajući činilac u razvoju. Novija istraživanja ukazuju da se u ruralnim opštinama Vojvodine, u odnosu na gradske, beleži niže učešće obrazovanog stanovništva. Opštine u Vojvodini u kojima je obrazovna struktura najpovoljnija su Zrenjanin i Vrbas, a najnepovoljnija situacija je u opštinama Žitište, Kovačica, Alibunar i Bač.⁷ Ovakva obrazovna struktura u ruralnim područjima se najčešće objašnjava uticajem faktora kao što su: odlazak mladih u urbane centre, nepovoljna starosna struktura, ograničene mogućnosti za obrazovanje i dr.

Pozitivne promene u svim prethodno analiziranim strukturama stanovništva Vojvodine bi nesumnjivo mogle podstaći razvoj ruralnog turizma u budućnosti. Međutim, podatak da je od ukupno 415 ruralnih naselja u Vojvodini samo 7 razvilo neki oblik ruralnog turizma, ukazuje na još jedan ograničavajući faktor. To je *nedostatak motivacije* stanovništva i *finansijskih sredstava* kao podsticaja za brži razvoj ove privredne aktivnosti.

MOTIVACIJA I EDUKACIJA U PROCESU AKTIVIRANJA HUMANIH RESURSA

Motivacija je presudna u procesu aktiviranja ruralnog stanovništva. Većom motivisanošću i kvalitetnijom obukom stanovništva bila bi otklonjena jedna od osnovnih barijera u razvoju ruralnog turizma. U tom složenom procesu od izuzetne

⁷ Njegovan, Pejanović (2009: 145)

je važnosti najpre identifikovati činioce koji mogu uticati na veću motivisanost stanovništva. U literaturi se često ističe značaj edukacije kao jednog od ključnih činilaca daljeg razvoja ruralnog turizma⁸. Nezainteresovanost i neobučenos stanovništva je najvećim delom uslovljena njihovom nedovoljnom edukacijom. Zbog toga je potrebno obezbediti da sva zainteresovana domaćinstva imaju pristup odgovarajućem obrazovanju i edukaciji, znanju i veštinama, kao i finansijskim sredstvima koja su neophodna za kreiranje i pružanje kvalitetne usluge u ruralnom turizmu. *Edukacija treba da ponudi odgovore na pitanja: Kako pokrenuti, voditi i razvijati ruralni „biznis“? Odgovori na postavljena pitanja su značajni ukoliko se ima u vidu da su odlučujući faktori u konkurentnosti svakog regiona razvoj i operacionalizacija sistema menadžmenta sa efektivnim, odgovarajućim kompetencijama, finansijskim i organizacionom osnovom.*⁹

Sadržaj edukacije bi trebalo da obuhvati sledeće teme:

- *Mogući pozitivni efekti;*
- *Vođenje ruralnog „biznisa“;*
- *Očuvanje i razvoj ruralnih oblasti i životne sredine;*
- *Mogućnosti pribavljanja inicijalnih sredstava.*

U ovoj fazi razvoja ruralnog turizma u Vojvodini, koja je u samom začetku, koristi od bavljenja ovom delatnošću nisu vidljive. To je činjenica koja znatno otežava proces motivacije stanovništva. Zato je neophodno, posebno u ovoj etapi, *edukovati stanovništvo o mogućim pozitivnim efektima* koji se mogu očekivati od ruralnog turizma. U procesu edukacije akcenat treba staviti na neke najznačajnije efekte kao što je mogućnost da domaćinstva ostvare dodatne prihode uz minimalno investiranje. Posebno treba potencirati značaj širenja ove delatnosti na periferna područja, na osnovu međuzavisnosti poljoprivrede i turizma.

Uspešno *vođenje ruralnog „biznisa“* zahteva ozbiljan pristup i primenu veština i znanja iz različitih oblasti. Ponuda mora biti atraktivna da bi privukla turiste iz zemlje i inostranstva. Treba imati u vidu da je ruralni turista istovremeno i aktivni turista, odnosno hobista¹⁰, koji zahteva kvalitet u pogledu smeštaja, ishrane i ponuđenog sadržaja. Veoma je važno da budući preduzetnici u ruralnom turizmu kroz obuku dobiju, pre svega, sve potrebne veštine i znanja (iz menadžmenta, marketinga...) vezana za obavljanje „administrativnog“ dela posla, kao i znanja koja će im pomoći u uspostavljanju dobre komunikacije i odnosa sa gostima. Ove poslednje veštine se smatraju jednim od najznačajnijih u turističkoj delatnosti, od njih će u najvećoj meri zavisiti i dugoročni opstanak i razvoj ruralnog „biznisa“.

⁸ Todorović, Štetić (2009)

⁹ David, Tozser (2009: 82)

¹⁰ Andrić i sar. (2010: 614)

I na kraju, veoma je važno potencirati značaj *očuvanja i razvoja ruralnih oblasti i životne sredine*. Privlačnost ruralnih područja za razvoj turizma se ogleda u očuvanoj životnoj sredini i ruralnom nasleđu i kulturi. Prirodni resursi su osnova razvoja ruralnog, ali i svakog drugog vida turizma. Samo čista i nezagadena životna sredina može biti osnova za uspešno bavljenje turizmom. Prema tome, neophodno je raditi na razvijanju visokog nivoa ekološke svesti i na dobijanju podrške i pomoći od lokalnog stanovništva u aktivnostima na očuvanju sredine.

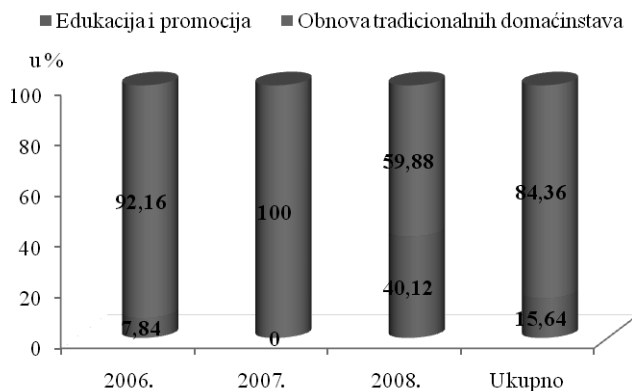
Imajući u vidu zaključak Međunarodne konferencije u Rigi, da prepreke obučavanju preduzetnika u ruralnom turizmu čine, u prvom redu, nedostatak vremena i motivacije, ali i uzimajući u obzir uslove i način života ruralnog stanovništva u Vojvodini, edukaciju treba sprovesti potpuno besplatno, u vreme kada nije sezona poljoprivrednih radova i od strane stručnjaka.

Cilj ovakvog načina sprovođenja edukacije jeste pružanje *visokog kvaliteta znanja (obuke) uz minimum vremena i ulaganja* od strane budućih preduzetnika u ruralnom turizmu.

Osim upoznavanja sa mogućim koristima od razvoja ruralnog turizma, veoma je značajno informisati zainteresovana domaćinstva o različitim *načinima pribavljanja inicijalnih sredstava*. Iako, ruralni turizam pruža mogućnost ostvarivanja dodatnih prihoda uz minimalna ulaganja, zbog teškog ekonomskog položaja stanovništva, početna sredstva često za mnoge zainteresovane predstavljaju nesavladivu prepreku. Neophodno je informisati se o ustanovama koje odobravaju sredstva u te svrhe, kao i o najnovijim konkursima za dodelu sredstava. Takođe je neophodno pružiti i svu potrebnu praktičnu pomoć oko pripreme dokumentacije za konkurs.

FINANSIJSKA PODRŠKA RAZVOJU RURALNOG TURIZMA

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede od 2006. godine izdvaja sredstva za obnovu tradicionalnog seoskog domaćinstva, kao i za promotivne i edukativne aktivnosti. Raspoloživa sredstva za ove namene rastu, a povećava se i broj zainteresovanih subjekata. Ukupno realizovana sredstva za ove svrhe u Srbiji, za period 2006–2008. su iznosila 91.580.215 dinara pri čemu je 12.164.271 dinara, ili 13,3% sredstava realizovano u Vojvodini. Struktura raspodele ovih sredstava, na finansiranje navedenih aktivnosti u Vojvodini, prikazana je na slici 4. Uočava se da je mali procenat sredstava utrošen u edukativne i promotivne svrhe, što predstavlja ograničavajući faktor u procesu edukacije stanovništva, a samim tim i razvoja ruralnog turizma.

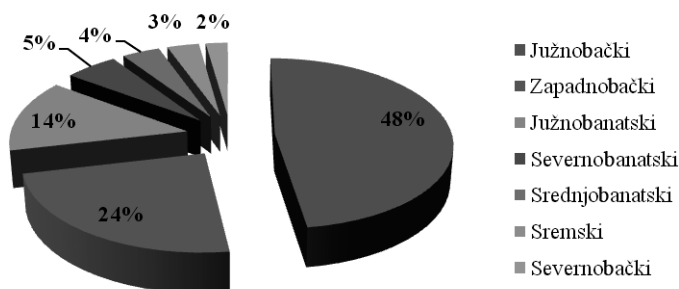

Slika 4. Struktura realizovanih finansijskih sredstava za razvoj ruralnog turizma u AP Vojvodini (2006–2008)

Izvor: Analiza budžetske podrške razvoju seoskog turizma u Srbiji i diversifikaciji ekonomskih aktivnosti na selu MPŠV, obrada autora.

Na bazi ranijih istraživanja,¹¹ došlo se do saznanja da je tokom trogodišnjeg perioda iznos realizovanih sredstava manji u odnosu na sredstva koja su odobrena za te svrhe. Razloge za to treba tražiti i u neadekvatnoj informisanosti, kao i nestručnoj pripremi konkursne dokumentacije.

Pored toga, distribucija realizovanih sredstava po okruzima u Vojvodini je neravnomerna, što je ilustrovano na slici 5.

Slika 5. Raspodela finansijskih sredstava po okruzima u Vojvodini (2006–2008)

Izvor: Analiza budžetske podrške razvoju seoskog turizma u Srbiji i diversifikaciji ekonomskih aktivnosti na selu MPŠV, obrada autora.

¹¹ Bošković i sar. (2010)

Visok procenat realizovanih sredstava u Bačkoj (74%) ukazuje na značajne potencijale i njihovu bolju iskorišćenost u odnosu na Banat i Srem. Ova pojava bi se mogla objasniti postojanjem tipičnih autohtonih poljoprivrednih gazdinstava, zvanih salaši. Renovirani salaši, upotpunjeni rekreativnim sadržajem, polako postaju jedinstven ruralni turistički proizvod u našoj zemlji.¹² Zajedno sa kulturno-istorijskim nasleđem, multikulturalnošću i običajima ovog regiona, uz razvijene menadžment i marketing veštine članova ovih gazdinstava, salaši se mogu pozicionirati i na turističkoj mapi Evrope.

ZAKLJUČAK

Humani i finansijski potencijali, iako značajni, nisu pokretački činilac već barijera u razvoju ruralnog turizma na području Vojvodine. Zbog toga, u budućnosti posebnu pažnju treba posvetiti njihovom unapređivanju. Važan deo aktivnosti treba da predstavlja edukacija svih učesnika u procesu razvoja ruralnog turizma. Programom edukacije treba obuhvatiti ruralna domaćinstva, koja direktno učestvuju u stvaranju i pružanju turističkog proizvoda i lokalnih zajednica kao indirektno učesnike. Budući razvoj ove delatnosti zavisice od državne podrške, koja mora biti mnogo snažnija i aktivnija nego do sada.

LITERATURA

- [1] *Analiza budžetske podrške razvoju seoskog turizma u Srbiji i diversifikaciji ekonomskih aktivnosti na selu*, str. 17, (2009), Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS, Beograd, Sektor za ruralni razvoj
- [2] Andrić, N., Tomić, D., Tomić, G., (2010) *Status and Perspectives of Development of Rural Tourism in the Autonomous Province of Vojvodina*, 118th EAAE Seminar „Rural development: governance, policy design and delivery”, Ljubljana, 25–27 August 2010, pp. 611–621.
- [3] Bošković, T., Andrić, N., Tomić, D., (2010) *Ljudski i finansijski resursi – činioci razvoja ruralnog turizma u AP Vojvodini*, Naučno-stručno savetovanje „Selo i turizam“, 3. i 4. jun 2010, Velika Plana (predavanje na skupu)
- [4] Bošković, T., Tomić, D., Andrić, N., (2010) *Rural Population – Factor of Development of Tourism in Vojvodina*, „Međunarodni naučni skup: Multifunkcionalna poljoprivreda i ruralni razvoj – regionalne specifičnosti”, 2–3. 12. 2010, Banja Vrujci, „Ekonomika poljoprivrede – specijalan broj”, Beograd, Institut za ekonomiku poljoprivrede

¹² Andrić i sar. (2010: 616)

- [5] Csaki, C., Jambor, A., (2010) *After the First Five Years: The Diversity of Effects of EU Membership on Agriculture in New Member States*, chapter in monograph: „Agriculture in Late Transition: Experience of Serbia”, pp. 7–53, Belgrade, DAES
- [6] David, L., Tozser, A., (2009) *Destination management in Hungarian tourism*, Applied Studies in Agribusiness and Commerce – APSTRACT, Vol. 3, Numbers 5–6, pp. 81–84, Budapest, Agroinform Publishing House
- [7] *Marketing strategija turizma Vojvodine*, str. 223, (2009) Novi Sad, Izvršno veće, Sekretarijat za privredu
- [8] Njegovan, Z., Pejanović, R., (2009) *Ruralna regionalizacija AP Vojvodine*, str. 249, Novi Sad, Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet, Departman za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela
- [9] *Statistički godišnjak Srbije* (2009) Republički zavod za statistiku Srbije
- [10] Todorović, M., Štetić, S., (2009) *Ruralni turizam*, str. 145, Beograd, Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet
- [11] Tomić, D., (2008) *Budućnost ruralnih područja u Srbiji – svet i mi*, „Poljoprivreda i selo”, str. 65–72, Beograd

Primljeno: 30.11.2010.

Odobreno: 20.03.2011.